

جغرافیای نوروز

○ بهروز وجدانی

○ آداب و رسوم نوروز
○ دکتر رضا شعبانی
○ مرکز مطالعات فرهنگی بین‌المللی، ۱۳۷۹

نظر و بررسی قرار گیرد:

نام‌گذاری و علل پیدایش نوروز

مقدمت نوروزی

چشم‌ها و مراسم نوروزی

تاریخچه نوروز که خود به دو بخش عمده پیش از اسلام

و دوره اسلامی تقسیم می‌شود

نوروز در میان اقوام و سرزمین‌های دیگر

نوروز در بخش‌های مختلف ایران (مشترکات و

اختلافات مناطق گوناگون)

نتیجه‌گیری

در بخش نخست کتاب به استناد فرهنگ‌های معتبر

فارسی معنای نوروز آمده است. نویسنده در این خصوص معتقد

است که چون مؤلفان و نویسندگان مختلف از روی منابع

واحدی نکات موردنظر خود را می‌نویسند حاوی مطلب جدیدی

نیست و حتی فرهنگ‌نویسان معتبری مثل علامه دهخدا

ذیل واژه نوروز اقوال مختلف و گوناگونی را یکجا آورده است

که به راحتی نمی‌توان آنها را از هم متمایز ساخت. این دیدگاه

کاملاً درست است و این نقص حتی در مقاله‌ها و کتاب‌هایی

که با رنج فراوان به رشته تحریر درآمده‌اند نیز صدق می‌کند

و کمتر در آنها نقطه‌نظرات روشن و تحلیل علمی را می‌توان

پیدا کرد. موضوعات و مطالب نو و مطرح نشده را متأسفانه

فقط در نوشته‌های مربوط به فرهنگ عامه که برای نخستین

بار موضوع و منطقه جدیدی را معرفی می‌کنند می‌توان سراغ

گرفت، گرچه این پژوهش‌ها و گردآوری‌ها نیز به سبب اینکه

شده می‌شود و خواننده را مشتاقانه به ادامه مطالعه مباحث کتاب می‌کشاند و در پایان مقدمه خاطر نشان می‌سازد که قصد پاسخ‌گویی به تمام سؤالاتی که در مورد نوروز مطرح است را ندارد چرا که صرف‌نظر از قدمت تاریخی این جشن، گستردگی آن در پهنه فلات ایران و قلمرو بسیار وسیع‌تر فرهنگ ایرانی، در میان سایر اقوام و سرزمین‌ها نیز مشابهاتی دارد که ریشه‌یابی دقیق آنها و مراسمی که از گذشته‌های دور تاکنون در این عرصه برقرار بوده، تفصیلی عظیم می‌طلبد و از حوصله این مقال بیرون است، اما کوشش شده که شمه‌ای از آنچه که هست و آنها که بوده و به‌نجوی از اجزاء با اهداف موردنظر ارتباط می‌یابد به‌صورت اجمال به روال زیر مورد

کتاب «آداب و رسوم نوروز» یکی از جدیدترین کتاب‌هایی است که در خصوص آیین‌های نوروزی انتشار یافته است.

«آداب و رسوم نوروز» از آنجا که براساس متون معتبر و

شناخته شده تاریخی، ادبی و فرهنگ عامه ایران تلویح شده

است برای پژوهشگران حوزه نوروز به ندرت مبحث یا مطلب

تازه و مطرح نشده‌ای را داراست ولی تسلط پژوهشگر به

موضوع، روش تحقیق و امانتداری در ارائه مطالب از یک سو

و روانی، تنوع و فراگیر بودن مطالب را می‌توان از امتیازات

این کتاب به شمار آورد.

یکی از رازهای نهفته در نوروز که سبب ماندگاری و

شکوه و عظمت آن در طی هزاران سال شده شاید این باشد

که نوروز صرفاً یک حادثه فرهنگی یا اعتقادی نیست، نوروز

از منظر سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، هنری، مذهبی، ادبی و

تمام زمینه‌های علمی و ذوقی نیز قابل مطالعه است چرا که

این مراسم گسترده و قوی در تمام شئون زندگی مردم

تاکنون نقش ایفا کرده است. نوروز حادثه‌ای بزرگ به شمار

می‌آید که هر ساله زندگی فردی و اجتماعی میلیون‌ها نفر در

مناطق مختلف جهان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. یکی از

ویژگی‌های نوروز این است که متعلق به عموم مردم است،

نژاد، زبان، دین و موقعیت اجتماعی نقشی تعیین‌کننده در

برگزاری آن ندارند و هر کس به اندازه توانایی خود در حفظ و

اشاعه آن نقش ایفا کرده است.

پژوهشگر با قلمی شیوا و روان وارد قلمرو جغرافیایی،

روان‌شناسی و اقلیمی که سبب ماندگاری این جشن بزرگ

کتاب ماه خرداد و اسفند ۱۳۷۹

در حوزه «مردم‌نگاری» قرار می‌گیرند دارای تحلیل و بررسی‌های عمیق نیستند و صرفاً به ذکر رخدادها و گفته‌ها و شنیده‌ها اختصاص دارند. آداب و رسوم نوروزی تاکنون کمتر مورد عنایت مردم‌شناسان، جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و پژوهشگران سایر رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی قرار گرفته‌اند، از این رو مراسمی به این عظمت و اهمیت کمتر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و هنوز جای پژوهش‌های نوین و علمی در این حوزه خالی به نظر می‌رسد. امیدواریم پژوهشکده مردم‌شناسی سازمان میراث فرهنگی کشور که وظیفه پژوهش در زمینه‌های مختلف میراث فرهنگی معنوی کشورمان را دارد در ادامه همایش‌های اول و دوم نوروز بتواند امر پژوهش در زمینه‌های مختلف میراث فرهنگی که نوروز و آداب و رسوم مربوط به آن از شاخص‌ترین آنها شمرده می‌شود گام‌های موثری بردارد و پژوهشگران جوان کشورمان را در این راه مهم مساعدت کند.

از آنجا که پدیده‌های مادی در مقایسه با معنوی زودتر و سهل‌تر مورد قضاوت و رویت قرار می‌گیرند و به قول معروف ظاهر را از باطن راحت‌تر می‌توان لمس کرد تاکنون حفظ و معرفی میراث‌های گرانقدر مادی کشورمان در مقایسه با میراث‌های معنوی از جمله آداب و رسوم، هنرها، ادبیات شفاهی، بازی‌ها، باورها و اعتقادات، جشن‌ها و عزاداری‌ها و غیره کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند و در زمینه‌های مختلف پژوهشی، معرفی و شناسایی و بالاخره مستندسازی و حفظ و اشاعه کمتر در این خصوص وقت صرف شده و سرمایه‌گذاری شده است. البته این نقص و بی‌توجهی متأسفانه در بیشتر کشورها نیز دیده می‌شود. حال که قرار است از طرف یونسکو مراسم و آیین‌های مربوط به نوروز جزو میراث فرهنگی بشری به ثبت برسد بر تمام پژوهشگران، نویسندگان، هنرمندان و تمام صاحبان فکر و اندیشه و قلم و هنر واجب است که در مستندسازی و معرفی تمام آداب و رسوم، اعتقادات و باورهای مردمی و تمام زوایا و نکات مطرح نشده این جشن بزرگ ملی مذهبی اهتمام ورزند و نگذارند در این زمینه نویسندگان و پژوهشگران غیرایرانی و به ویژه غربی در مورد جشنی که اصالتاً ایرانی است برای ما قلم‌فرسایی کنند. البته قصد این نیست که کار پژوهشگران خارجی را بی‌اهمیت و غیرلازم به شمار آورد.

دکتر شعبانی نیز در میحث مربوط به نام‌گذاری و علل پیدایش نوروز نقطه‌نظرات یکی از پژوهشگران آلمانی به نام دکتر «کایگر» را آورده که قابل تأمل است. از جمله اینکه «بنابر عقیده مذهبی زرتشتیان ماه فروردین و جشن فروردین متعلق به فرورهای مقدس است.»

یکی از مباحث شایان توجه در این بخش علل ماندگاری نوروز در خاطرهای ایرانیان است که بیشتر مربوط به پادشاهان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

عموم مردم صاحبان قلم و اندیشه نیز در تقویت چنین باوری سهم مهمی داشته‌اند. هاتف اصفهانی چنین سروده‌است:
همایون روز نوروز است امروز و به فیروزی
بر اورنگ خلافت کردشاه لافتی ماوی
در بخش دوم تحت عنوان «هقدمات نوروزی» آداب و رسوم زیر بررسی می‌شود:

مراسم چهارشنبه سوری، آتش افروزی، بلاگردانی، کوزه شکستن، اسفند دود کردن، آب قلیا و دباغ خانه، به صحرا رفتن، تخم مرغ شکنی، شال اندازی، بخت‌گشایی، فال‌گیری، آجیل چهارشنبه سوری، آتش چهارشنبه سوری، آس مراد و قاشق زنی، جشن مردگیران و حاجی فیروز.

در مقدمه این بخش جناب و دلنشین خاطر نشان می‌شود که آنچه از روزگاران کهن تا امروز به صورت مقدمات برگزاری جشن نوروز ذکر می‌شود در همه جای ایران رواج ندارد و بدیهی است که در هر خانه حسب ضرورت‌ها، برخی از نکات به آنها افزوده می‌شود. این نظر کاملاً درست است زیرا شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اقلیمی و قومی هر مردم در شکل‌گیری و رواج هر یک از مراسم نوروز نقش تعیین‌کننده دارد، از این رو برخی از مراسم که در روستاها و مناطق عشایری رواج دارند نمی‌توانند در مناطق شهری شکل بگیرند و برعکس. البته مواردی نیز هستند که به سبب سادگی و کم‌هزینه بودن در ماه اسفند در سراسر نقاطی که نوروز را جشن می‌گیرند توسط خانواده‌ها انجام می‌شوند از جمله خانه‌تکانی و... نکته مهم این واقعیت است که مردم تمام این سختی‌ها را با جان و دل تحمل می‌کنند و در تحویل سال به جز خوشی و شادی به چیز دیگری نمی‌اندیشند و گویی که هیچ‌گونه زنج و زحمتی را برای تدارک این جشن فرخنده متحمل نشده‌اند.

تحت عنوان «نوروز و جنبه‌های مختلف آن» موضوعات زیر بررسی می‌شود: هدف از مراسم نیایش نوروز، نوروز یا زمان مقدس، جشن پایان آفرینش، آفرینش در تورات، شش روز آفرینش در قرآن، جشن نوروز و جنبه‌های مختلف آن، چگونگی جشن نوروز و روشن کردن چراغ‌ها برای فرورهای. در مقدمه این بخش آمده است: «نوروز بیش از هر چیز نشان درک زمان است و تعلق به وقت معینی دارد. ایرانی نوروز را در آغاز سال و آغاز گردش طبیعت قرار داده است و جشن می‌گیرد و پای می‌کوبد که هان سالی گذشت زندگی نو کن و کهنگی‌ها به سال کهنه بگذار.»

بخش حاضر برای کسانی که علاقه‌مند به آگاهی از نظرات ادیان مختلف درباره آفرینش و ارتباط آن با نوروز می‌باشند بسیار مفید و قابل استفاده است. نکته مهمی که پژوهشگر در پایان این بخش به آن اشاره‌ای کرده این است که «اصولاً مراسم و اعیاد را در ایران باستان به شخصیت‌های

پیشدادی از جمله کیومرث، هوشنگ، تهمورث، فریدون شاه، کیخسرو و دیگران است. اهمیت نوروز در اعتقادات و باورهای مردم ایران تا حدی است که بیشتر وقایع تاریخی و مذهبی را به‌گونه‌ای با عید نوروز مربوط می‌دانند و این نگرش پس از مسلمان شدن مردم ایران نیز ادامه پیدا کرده تا جایی که شیعیان ایرانی اعتقاد دارند که حضرت علی (ع) در روز عید غدیر خم که مصادف با عید نوروز بوده از طرف حضرت محمد (ص) به عنوان جانشین خود به مردم مسلمان معرفی شده است. دیدگاه پژوهشگر مبنی بر اینکه این گونه اعتقادات و باورهای ریشه‌دار و فراگیر تاکنون ضامن بقای این جشن بزرگ شده است، کاملاً با واقعیت تطابق دارد. البته علاوه بر

کهن و اسطوره‌ای نسبت می‌دادند در حالی که نوروز مسلماناً عید بومی مردم این سرزمین است اما چون رسم بر این بود که اعیاد را به فرمانروایانی که محبوبیت داشتند نسبت دهند بدین روی این جشن بزرگ را نیز به جمشید منتسب می‌کنند.»

البته واقعیت این است که مردم باهوش و زیرک ایران برای حفظ و اشاعه عناصر فرهنگی و میراث فرهنگی خود به انواع وسیله‌ها و راه‌ها متوسل شده‌اند و آنچه‌ان هاضمه قوی دارند که حتی تمام پدیده‌های غیرایرانی را به راحتی می‌پذیرند چون اطمینان دارند که پس از مدتی کوتاه آن را تغییر شکل و ماهیت داده و در خدمت خود می‌گیرند.

ایرانیان در طی تاریخ همواره برای حفظ اصل و اساس هر پدیده‌ای تغییرات

و تحولات ظاهری در آن را به راحتی پذیرفته‌اند و به قول معروف در هر شرایطی کار موردنظرشان را انجام داده‌اند.

بخش بعدی عنوان «جشن‌ها و مراسم نوروزی» به شرح آداب زیر اختصاص یافته است: هفت سین خوان نوروزی، تحویل سال، عدد ایام نوروز عامه و خاصه، نوروز خرداد یا نوروز بزرگ، نوروز عامه، نوروز معتضدی، نوروز عضدی، نوروز سلطانی.

نویسنده یکی از اصلی‌ترین و چشمگیرترین مراسم مربوط به نوروز را چینن سفره هفت‌سین می‌داند و اعتقاد دارد که اقلامی که در سفره نهاده می‌شود هرکنام پیوستگی ویژه‌ای با آداب اجتماعی دارد و یادآور امور مشخصی است و می‌گوید نیاکان ما بهترین عطایای ایزدی را که در خاک معطر ایران می‌روییده در هفت سین یا هفت سین جمع‌آوری کرده و در کنار هم به صورت یک سفره می‌چینند و این رسم هنوز در مناطقی که مراسم نوروز را برگزار می‌کنند متداول است، هر یک از خانواده‌های ایرانی فراخور ثوق و سلیقه و امکاناتی که دارند این سفره را می‌چینند ولی اساس و اعتقاد یکی است. این مراسم ایرانی همیشه به گونه‌ای است که در هر شرایطی انجام آن برای همگان میسر می‌باشد و این امر به حفظ و اشاعه آداب و رسوم و اعتقادات و باورهای مردم کمک کرده است. به قول پژوهشگر محترم «درباره هفت

سین و هفت سین سخن بسیار است، برخی بر آن سرنند که هفت سین از سابقه معتبرتری برخوردار است.»

یکی از موضوعاتی که در کتاب به آن پرداخته نشده است رابطه نوروز و موسیقی است. اگرچه در ردیف موسیقی سنتی ایران که از یکصد و پنجاه سال قبل تاکنون در کشورمان رواج داشته فقط نغمات زیر اجرا می‌شوند: نوروز عرب، نوروز خارا، نوروز صبا ولی نغمات بی‌شماری نیز در کتب ادبی، تاریخی و موسیقی قدیم ایران آمده‌اند که در ایام و مناسبت‌های مختلف نوروزی اجرا می‌شده‌اند به شرح زیر: نازنوروز، سازنوروز، یاد نوروز، نوروز خردک (نوروز کوچک یا نوروز صغیر یا نوروز خارا)، نوروز بزرگ (نوروز خاصه، نوروز سلطانی، نوروز کیهبادی)، نوروز عرب، نوروز عجم، نوروز صبا، نوروز اصل، نوروز بیانی، نوروز رهاوی، نوبهار یا نوبهاری و بالاخره نوروزی. صاحب کتاب «بهبخت الروح» می‌نویسد «حضرت ابراهیم (ع) در آتش نمود در مقام حسینی و نوروز عرب ناله کردی.» که حکایت از ارتباط نوروز با باورهای مذهبی آنان دارد که قبلاً ذکر شد. اصولاً در فرهنگ ایرانی عید نوروز با نشاط و شادی، امید به آینده‌ای بهتر و دید و بازدید همراه است و چگونه می‌توان باور کرد که آداب و رسوم نوروزی بدون ساز و آواز معنا و مفهومی ندارد و معلوم نیست چرا پژوهشگر محترم که با کتاب‌ها و اسناد معتبر ادبی و تاریخی

ایران آشنایی کامل دارد به این موضوع مهم نپرداخته است. البته در مبحث تاریخی چند جمله‌ای درخصوص اجرای نغمات موسیقی در حضور شاهان هخامنشی و ساسانی آمده است که در لابه‌لای سایر مطالب گم شده است و بهتر است در جای خود به آنها پرداخته شود.

پژوهشگر محترم آخرین بخش کتاب را قبل از ورود به «سیر تاریخی نوروز» به مؤخرات نوروزی یا مراسم پس از نوروز اختصاص داده و به شرح مراسم زیر پرداخته است: سیزده‌بدر، سیزده به در چارده به جا، سیزده‌های نوروزی و به آب افکندن آنها در مراسم سیزده که در مقایسه با سایر بخش‌های کتاب مطالب کمتری را شامل می‌شود.

این بخش حاوی اعتقادات و باورهای مردم ایران درخصوص سیزده‌بدر، نحسی سیزده و عدد سیزده و

آداب و رسوم سیزده بدر می‌شود که در مجموع شیرین و خواندنی است.

در بحث سیر تاریخی نوروز، نوروز در ایران باستان شامل نوروز در دوران هخامنشیان، نوروز در زمان اشکانیان، نوروز در عصر ساسانی به گونه‌ای که در اسناد و مدارک تاریخی آمده ذکر شده است و در ادامه آمده است چون موضوعات و مباحث تاریخی براساس اسناد و مدارک مکتوب و آثار به جای مانده از هر دوران مطرح می‌شود بحث پیرامون صحت و عدم صحت آنها بر عهده مورخین است و اینجانب را قصد ورود به مباحث تاریخی در مقاله‌ای که مربوط به معرفی و نقد این کتاب است نمی‌باشد.

در خصوص برگزاری نوروز در زمان اشکانیان پژوهشگر می‌نویسد «از چگونگی آیین‌های نوروزی در روزگار اشکانیان خبری در دست نیست لکن از اجرای مراسم مهرگان می‌توان پی برد که نوروز به ویژه در میان عامه مردم به وسعت و با اهمیت جشن گرفته می‌شده است.» البته سبب این بی‌اعتنایی اشکانیان را به حفظ و اشاعه میراث‌های گرانبه‌ای معنوی ایران را تسلط هشتاد ساله یونانی‌ها در این قوم دانسته‌اند که جای تأمل دارد، به نظر می‌رسد رسم انهدام آثار و بقایای هر دوره توسط عوامل افراطی دوره بعدی که همیشه در طول تاریخ چند هزار ساله ایران تا حدی رواج داشته باعث شده که ما از زندگی مردم

برخی رویدادها که بنا به متون پهلوی به نوروز مربوط می شود و یا در این روز اتفاق افتاده است

- ۱- مهری و مهریانه از زمین فراز رستند.
- ۲- روز آفرینش انسان.
- ۳- روزی که کیومرث اندر جهان به پیدایی آمد (کیومرث در اساطیر ایرانی، پیش نمونه انسان و به روایتی نخستین انسان (= حضرت آدم) است. او در شاهنامه نخستین شاه ایران است).
- ۴- روز بر تخت نشستن جمشید.
- ۵- روز تولد و روز عروج کیخسرو
- ۶- روز خون خواهی سیاوش توسط کیخسرو، و روز خون خواهی ایرج توسط منوچهر
- ۷- روز تولد اشو زردشت
- ۸- روزی که زردشت از اورمزد خدا، پیام دریافت کرد.
- ۹- روزی که گشتاسب (شاه ایران) دین زردشتی را پذیرفت.
- ۱۰- روزی که اورمزد رستاخیز تن پسین کند.
- ۱۱- روزی که سام نریمان در فرشکرد آژی دهاک را بکشت (آژی دهاک تا آن زمان در کوه دماوند دربند بود)

برخی رویدادها که بنا به متون دوره اسلامی به نوروز مربوط می شود و یا در این روز اتفاق افتاده است

- ۱- آفرینش و هبوط آدم
- ۲- کشتی نوح بر کوه «جودی» نشست.
- ۳- حضرت سلیمان انگشتی گم شده خود را پیدا کرد.
- ۴- جبریل بر پیامبر اسلام ظاهر شد.
- ۵- بعثت حضرت محمد به پیامبری.
- ۶- حضرت محمد به «وادی جن» رفتند و از جنیان بیعت گرفتند.
- ۷- روز غدیر خم و انتخاب حضرت علی به جانشینی پیامبر اسلام.
- ۸- روزی که پیامبر حضرت علی را بر دوش گرفتند و بت های خانه کعبه را فرو افکندند.
- ۹- روزی که حضرت امام زمان، بر دجال پیروز شوند.

این منطقه گفت و گو کنند و آن را به عنوان عاملی زنده و پویا برای وفای اجتماعی گرامی دارند.

وی در بحث نوروز در بخش های مختلف ایران بر این باور است که باتوجه به قدمت مراسم نوروز آشکار است که باید همسانی آداب و مراسم آن در سطح جوامع ایرانی و ملل مردمی با فرهنگ یکسان از گذشته تا حال حفظ شده باشد. البته آنچه در این فصل جستجو می شود رعایت نکات جزئی و آداب محلی مردمی است که در هر گوشه از فلات ایران می زیسته اند و به تبع امکاناتی که در اختیارشان بوده و اوقاتی که می توانسته اند صرف کنند و نیز ذوقیات خاص مردم خود، اسلوب ها و اختصاصات را حفظ کرده اند و در واقع شیوه های عمل به مراسم را کمی ساده تر یا سنگین تر عرضه کرده اند.

در خصوص نوروز خوانی در گیلان و مازندران تاکنون چندین مقاله و کتاب نوشته شده که متأسفانه پژوهشگر محترم به سراغ آنها نرفته است و اگر این اتفاق می افتاد به غناء این بخش افزوده می شد و در این خصوص در صفحه ۲۱۶ البته چند جمله ای آمده است که حق مطلب را ادا نمی کند. از جمله اینکه «از اوایل اسفند خواننده های ویژه اشعار نوروز در کوچه ها به راه می افتند و به یکایک خانه ها می روند و شعرهای مخصوص نوروز را می خوانند.»

از دیگر مباحثی که جای آن در این بخش خالی است می توان از «تکم خوانی» در روستاهای اردبیل نام برد که در زمره پیک های نوروزی به شمار می آیند. قبل از نوروز در این مناطق چنین مرسوم است که روستاییان پیک هایی را به شهر می فرستند و اهالی شهر مقدم آنها را که نیک پی هستند و خوش شگون با نقل و شیرینی گرامی می دارند.

تکم خوان ها ترانه هایی در وصف نوروز می خوانند و یا دسته های گل به در خانه ها رفته به آنها هدیه می دهند و هدیه می گیرند. کمبود دیگری نیز که در این بخش وجود دارد مربوط به مراسم «میر نوروزی» در کردستان که در بخش نوروز در میان اهالی کردستان مطلبی از آن به میان نیامده است. این مراسم قدیمی بسیار شیرین و جالب است و در گذشته با تشریفات زیادی برگزار می شده و در حال حاضر نیز به گونه ای خلاصه شد، در اولین چهارشنبه سال نو در مهاباد اجرا می شود. کتاب در مجموع خواندنی و قابل استفاده برای پژوهشگران و به ویژه عموم مردم است و پژوهشگر می توانست مباحثی از قبیل کوسه گردی، مراسم توتن رانی در اطراف رود هیرمند در سیستان و نوروز خوانی در گیلان و مازندران، تکم خوانی در اردبیل و سایر مراسم نوروز متداول و در حال فراموشی را در جاهای دیگر ایران در بخش پایانی اضافه نماید تا این بخش نیز همانند مباحث قبلی در اختیار علاقه مندان آداب و رسوم نوروزی قرار گیرد.

و حتی پادشاهان دوران های تاریخی از جمله اشکانیان اطلاع کافی و اسناد و مدارک قابل اعتنا نداشته باشیم.

«نوروز در عصر ساسانی» در مقایسه با دوران اشکانی حاوی مطالب بیشتری است که نشان دهنده اهمیت این جشن بزرگ در این دوران است. به قول نویسنده «عصر ساسانی دوران ثبات منزلت ها نیز هست و جوامع شهرنشین ایران به همه تلاش های چندین هزار ساله خویش تصویری قانونی پوشانیده اند. در این میان نوروز نیز مقام و موقع خاصی را دارد.»

بخش دوم سیر تاریخی نوروز به بررسی «نوروز در دوران اسلامی» اختصاص یافته و نوروز در زمان خلفای عباسی، دیلمیان، غزنویان، سلاجقه، خوارزمشاهیان و ایلخانیان، صفویه، افشاریه، زندیه، قاجاریه و پس از قاجاریه مورد بحث قرار گرفته است. حدود چهل صفحه کتاب به عنوان فوق اختصاص یافته است. پژوهشگر در مقدمه این فصل می نویسد: «با اینکه ایرانیان اسلام را پذیرفتند و از آیین های زرتشتی دست برداشتند ولی دست از نوروز برنداشتند چرا که نوروز بیش از هر چیزی صورتی همگانی به خود گرفته بود و با استقرار در جایگاهی متین و استوار جشن ملی و اجتماعی به شمار می آمد و اگر یک روز رنگ دینی کهنی داشت امری ناممکن نبود که از آن رنگ برداشته شود و رنگ نوین اسلامی به خود گیرد. از این روست که می بینیم ایرانیان تحت لوای حکومت مسلمین به برپا ساختن نوروز پرداختند.»

تحت عنوان «نوروز در روایات اسلامی» شامل روایت های شیعه راجع به نوروز، بررسی روایت معلی بن خنیس، گفتار فقها درباره نوروز در روایات اهل تسنن، نوروز در اسلام روزی است مبارک، سؤال از فقها در مورد نوروز حاوی نکات مطرح نشده ای است که برای پژوهشگران نوروز و مسؤولان فرهنگی کشورمان قابل استفاده است. در مقدمه این فصل آقای دکتر شعبانی می نویسد: «در سده های اول و دوم هجری، نوروز بر اثر تغییرات اجتماعی سریعی که پیش آمده بود، شاید از جایگاه صریحی برخوردار نبود ولی دلبستگی های عمیق ایرانیان مسلمان به حفظ سنت های پایدار خود باعث شد که آرام آرام مقام و منزلت نوروز شناخته تر شود و بزرگان دینی نیز بر ارج و اعتبار آن صحه بگذارند.» به نظر نگارنده نیز این خصلت ایرانیان که در هر شرایطی با صبر و متانت به صورت آرام آرام نقطه نظرات و ارزش های ایرانی خود را به حکومت ها می قبولانند ضامن بقای فرهنگ و تمدن ایرانی بوده است و این مردم در مقایسه با سایر تمدن ها بهتر توانسته میراث های گرانبهائی معنوی نیان خود را حفظ کنند.

پژوهشگر ارجمند در بخش «نوروز در میان دیگر اقوام و ملل» به معرفی نوروز میان پارسیان، مردم پاکستان، کردهای عراق، قبطیان مصر، زرتشتیان بخارا و اندیشه وحدت گرایی جشن نوروز و جشن بهاری و مراسم سوگواری است. باتوجه به مطالب این بخش، نوروز به عنوان جشن جهانی قابل طرح است و بیشتر کشورهای آسیایی در سال جاری و آتی که به گفت و گوی بین تمدن ها اختصاص یافته می توانند در مورد ویژگی های نوروز و مشترکات آن بین مردم